

Minden, amit a pénzért megteszünk

Manifesta 11 – a kortárs művészet európai biennáléja

Zürich, 2016. VI. 11. – IX. 18.

P. SZABÓ ERNŐ

What People Do for Money (Amit az emberek a pénzért tesznek) – ezt a címet adták a rendezők a Manifesta 11 című, Zürichben, június 11. és szeptember 18. között látható kiállításnak, a „kortárs művészet európai biennáléjának”, ahogyan a rendezvénysorozat definiálja önmagát. Kétségtelen, hogy a kérdés vagy éppen állítás a gazdasági és politikai válságok Európájában eléggé hűsbavágó, bár a rá adható válaszok igencsak függenek attól, hogy az öreg kontinens melyik országában hangzanak el. És nemcsak arról van szó, hogy az egy főre eső GDP néhány kelet-európai országban töredéke a németországinak vagy éppen a svájcinak, hanem arról is, hogy milyen szerepet tölt be egy-egy közösség életében a munka, amellyel a pénzt meg lehet keresni, s amely ezen túl az önmegvalósítás, a közösségszervezés, a társadalom formálásának a lehetőségét is jelenti. Másfelől viszont az is igaz, hogy éljenek az emberek bármilyen országban, a különböző társadalmi csoportok között mindenütt érzékelhetők a különbségek a pénz megkeresésének a módját, nehézségét illetően ugyanúgy, mint felhasználásában, egyéni vagy éppen közösségi célokra való fordításában. Általános tapasztalat, hogy az emberek mindent megtesznek a pénzért, de egyáltalán nem mindegy, hogy hogyan teszik azt, amit tesznek. Ebből a szempontból talán telitalálat volt a döntés, hogy a Manifesta 11-et 2016-ban éppen

PABLO HELGUERA:
Artoons, 2016,
Löwenbräukunst
HUNGART © 2016

Zürichben rendezték, abban a városban, amelynek erős morális hagyományai a reformációhoz kötődnek, amelynek mindennapjait látszólag az érvényesülés szándéka, a jövőorientáltság határozza meg, amelynek titkos életét azonban a szabadoságnak olyan foka jellemzi, amelyet még Amszterdamban is megirigyelhetnek. A legfontosabb bevételi forrást nyilván a bankok jelentik ma is, de a Monopol folyóirat Zürichhel foglalkozó különszáma szerint már az 50-es években rendszeres repülőjáratok indultak ide Németországból, amelyeket Warmfluthansának neveztek el. Zürich művészeti életének gazdagságát jellemzi, hogy a különböző művészeti ágakban több mint 1300 művészeti intézmény működik itt, a kulturális, nyelvi, vallási sokszínűségéről pedig mi sem mondhat többet, mint az, hogy 400 ezer lakójának egyharmada nem Svájc, hanem mintegy 160 különböző ország állampolgára.

Az is lehet persze, hogy a dolgok logikája éppen fordítva működik. A Manifesta ugyanis „vándorbiennále” vagy, ahogyan a mostani kiadás alkalmából nevezik, „migránsbiennále”, amelyet alkalomról alkalomra más európai helyszínen rendeznek meg, mégpedig oly módon, hogy a kiállítás megrendezésére pályázó városok közül a biennále Amszterdamban székelő nemzetközi alapítványa, illetve annak igazgatója (Hedwig Fijen) választja ki a győztest, ahogyan egy nemzetközi szakemberekből álló bizottság választja ki az adott biennále kurátorát is. Az éppen húszéves eseménysorozat 1996-ban Rotterdamban kezdődött (az akkor öttagú kuratórii testület tagja volt Néray Katalin is), majd Ljubljanában folytatódott. Akkoriban komolyan felmerült az is, hogy Budapest lehetne a gazdája az egyik rendez-

vénynek, az akkori kulturális kormányzat azonban nem élt a lehetőséggel. 2002-ben Frankfurt am Main, 2004-ben Donostia-San-Sebastian adott helyet a Manifestának, a 2006-os nicosiai kiállítás politikai okok miatt elmaradt. 2008-ban Trentino-Alto Adige, 2010-ben a spanyolországi Cartagena, 2012-ben Gent-Limburg adott otthont a neki, 2014-ben pedig Szentpétervárra. És már ismerjük a folytatást is: 2018-ban Palermóban, 2020-ban Marseille-ben vendégeskedik a vándorbiennále, legfontosabb témái közé a migráció és a környezetváltozás tartozik majd. Ami a kiállítókat illeti, a rendezvény célja eredetileg a fiatal, „feltörekvő” alkotók helyzetbe hozása volt (magyar szempontból emlékezetes Lakner Antal frankfurti, illetve a Kis Varsó 2008-as bemutatkozása), két évvel ezelőtt azonban Szentpétervárról Kaspar König kurátor a kortárs művészet klasszikusait, legtrendibb képviselőit helyezte a középpontba, ami talán indokoltnak is nevezhető egy olyan helyszínen, ahol a kortárs művészet meglehetősen gyenge hadállásokkal rendelkezik. Ami az egyes kiállítások kurátoraira vonatkozik, a szakma nemzetközi rangú képviselői is megtalálhatóak a névsorban, Hans Ulrich Obristtől Francesco Bonamin és Massimiliano Gionin át Adam Budakig. A 2016-os biennále kurátora, Christian Jankowski az első európai művész, aki a biennále kurátora lehet. Művészként maga is a nagy nemzetközi rendezvények visszatérő résztvevője: 1999-ben és 2013-ban részt vett a Velencei Biennálén, 2002-ben a Whitney Biennálén, 2010-ben a taipeji és a sydney-i biennálén. A performansz, a film, az intermedialis kifejezési eszközök foglalkoztatják, a különböző képi világok újraértelmezése, a különböző társadalmi rétegeket képviselő kortársakkal való együttgondolkodás és -munkálkodás. Az 1968-ban Göttingenben született, Hamburgban tanult alkotó Berlinben él, a stuttgarti állami képzőművészeti akadémián szobrászatot tanít. Tanítványai között van a budapesti Magyar Képzőművészeti Egyetemen 2009-ben

Fotó: © Manifesta 11 Camillo Brau

festőként diplomázott, posztgraduális tanulmányait Stuttgartban végző Győri Andrea Éva, aki nyilván ennek köszönhetően került be a közé a harminc művész közé, akiktől új művet rendelt a Manifesta 11 kurátora. A rendezvény másik magyar résztvevője, Nagy Kriszta X-T Kortárs festőművész vagyok című 1998-as munkája a biennále történeti kiállításán kapott helyet.

Az új munkák és a történeti kiállítás kettőssége, illetve bizonyos pontokon való érintkezése határozza meg a Manifesta 11 felépítését, és szorosan kötődik ahhoz a koncepcióhoz, amelynek alapján Jankowski elnyerte a kuratori megbízatást. Ez a koncepció, ahogyan egy interjúban kifejtette, egy, a pályázati időszakban Zürichbe tett utazás során alakult ki benne. Ennek során fedezte fel a maga számára a tradíciók és a jelen szoros kapcsolatát a Limmat-parti városban, tudatosította a foglalkozások sokféleségét és közösséget meghatározó erejét a „világ legkisebb metropoliszában”, s nem utolsósorban a művészet meghatározó szerepét abban a városban, amelyben számosan még ma is élő jelenségnek tartják a dadát, amely éppen itt született meg 1916-ban, a Cabaret Voltaire-ben. Így került a koncepció középpontjába a munka és a pénz kapcsolata annak sokféle aspektusával, amelyek egyrészt a Löwenbräukunstban és a Helmhauseban rendezett történeti kiállításon, másrészt a város különböző pontjain, illetve a két fő helyszínen bemutatott új munkákban, és az ezek elkészültét bemutató, a Zürichi-tó vizén felállított Reflexiók-

MIKE BOUCHET:
The Zurich Load, 2016,
Löwenbräukunst
HUNGART © 2016

SHARON LOCKHART:
Duane Hanson Ebédszünet-
installációja (2003, Scottish
National Gallery of Modern Art),
print, 182,9x307,3 cm

a művész tulajdona,
neugerriemschneider, Berlin and
Gladstone Gallery, New York és
Brüsszel
HUNGART © 2016

Fotó: © Sharon Lockhart, 2003

MAURIZIO CATTELAN
performansza **EDITH WOLF-
HUNKELER** paraolimpikonnal
HUNGART © 2016

A Reflexió-pavilon a Zürichi-tavon
HUNGART © 2016

foró: © Manifesta11 Eduard Meltze

pavilonban vetített filmekben jelennek meg. A rendezők bevonták a kiállítási helyszínek közé a Cabaret Voltaire-t is, amely a város huszonhetedik céheként „létrehozott” művészeti otthonaként, performanszok helyszíneként funkcionál. Ha mindezekhez hozzávesszük azt a (több mint háromszáz jelentkező közül kiválasztott) negyven kísérő rendezvényt is, amely Zürich mellett a várostól néhány kilométerre fekvő Wintherturban várja az érdeklődőket, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy finoman szólva is a bőség zavaráról beszélhetünk. No meg arról, hogy – mint egyre gyakrabban az utóbbi évek megrendezvényein – a kevesebb több lett volna. Éppen ezért a Manifesta 11 látogatói közül alighanem sokan hálásak azért az öniróniáért, amelyet a rendezők a többi között *Pablo Helguera* karikatúráinak nagy méretű, a Löwenbräukunst falán látható változatával fejeztek ki. „A lascaux-i biennálé jobb volt” – mondja az egyik rajzon egy őskőkori műértő a másíknak, a másíkon egy őserdei törzs tagjai vesznek körül egy közéjük pottyant európaiat. „Azt mondja, biennálét csinál, és tudni akarja, van-e itt valaki, aki videózik” – kérdezi társait egyikük.

Nos, Jankowski is valahogy így van a zürichiekkel, ha nem is olyasvalakit keres, aki videózik, hanem mondjuk olyat, aki rendőrként, tűzoltóként, bankárként, pszichológusként, órásmesterként, gyógytor-nászként, kisállatfodrászként, transzvesztita szexmun-kásként vagy éppen temetkezési vállalkozóként keresi a kenyerét. Több mint ezer különböző foglalkozást gyakorolnak Zürichben, közülük mintegy harminc képviselőit válogatta ki, illetve kérte meg, hogy az általa a biennálén való részvétellel felkért alkotóval együtt dolgozzanak (Some Joint Ventures – néhány közös vállalkozás –, mondja az alcím), majd az így elkészült munkát különböző szatellit helyszíneken, illetve a Löwenbräukunstban és Helmhausban (Sites

under Construction – helyek építés alatt) bemutassa, a közös munkáról készült filmeket pedig a Reflexiók pavilonjában levetítse. Nos, ennek a közös munkálkodásnak nyilván van – nem is kevés – hozadéka egy-egy alkotó számára, s nem haszontalan a művészekkel való együttműködés a civil vendéglátóknak sem, a dolgok természetéből következően a biennálé látogatói számára ezek a művek mégis meglehetősen nehezen megközelíthetőek. Nemcsak azért, mert bár Zürichben a távolságok jóval kisebbek, mint mondjuk Budapesten, harminc különböző, ráadásul eltérő nyitvatartású helyszín elérése elég nehézkes, de azért is, mert a végeredmény gyakran keveset árul el az előzményekből. Ami pedig a Reflexiók pavilonjában vetített filmeket illeti, azok közül a rendelkezésre álló idő szűkössége miatt ugyancsak kevéssel találkozhat a látogató (ha valahol, akkor a világ egyik legdrágább városában rendezett, a pénzzel foglalkozó biennálén az első

foró: © Manifesta11 Wolfgang Traeger

JEVGENIJ ANTUFJEV:
Az örök kert, 2016,
Wasserkirche
HUNGART © 2016

foró: © Manifesta11 Wolfgang Traeger

pillanattól kezdve nyilvánvaló a régi igazság: az idő pénz. És nem is kevés). Természetesen már maga a helyszín is csábító, hogy üldödjünk egy darabig a vízen úszó, a tóra és az Alpokra kiváló kilátást biztosító pavilonban, s végignézzünk néhányat a filmek közül. Amelyeket láttunk azonban (John Kessler amerikai művész és Adriani Toninelli helyi órásmester, Fermín Jimenez Landa és Peter Wick meteorológus, valamint Jennifer Tee, és

fotó: © Manifesta 11 Wolfgang Traeger

Rolf Steinmann, a zürichi temetkezési vállalat igazgatója beszélgetése), inkább iskolás dolgozatokra emlékeztettek, mintsem komoly dokumentációs művekre. Nem véletlen, hogy a görög *Georgia Sagri* foggal-körömmel tiltakozott az ellen, hogy művének elkészültéről diákok „artdetektívek” bevonásával készítsenek filmet – a legérdekesebb mozgókép a pavilonban talán éppen e késhegyig menő vitát dokumentáló film volt. A legizgalmasabb látnivaló pedig nyilván az a performansz lett volna, amelyet *Maurizio Cattelan* rendezett Edith Wolf-Hunkeler paraolimpiai világbajnok részvételével: ahogyan Jézus a Genezáreti-tó vizén járt, a toloszék állítólag a Zürichi-tó vizén siklik – csak az a baj, hogy teljesen kiszámíthatatlan, mikor kerül sor a performanszra.

Mindenesetre a Löwenbräukunstan látható egy kép róla, ahogyan más új munkák egy-egy részét vagy dokumentációját is felfedezhetjük a történeti kiállítás darabjai között (így például *Teresa Margolles* és a transzszexuális *Sonja Victoria Vera Bohórquez*nek a piros lámpás negyedben bemutatott műve dokumentációját vagy Győri *Andrea Éva* rajzait, amelyek *Maggie Tapert* szexológus és dr. *Phil Dania Schifftan* szexuálterapeuta, illetve különböző, önkielégítést végző nők közreműködésével készültek). Maga a történeti kiállítás már csak azért is érdekes, mert helyszíne, a Löwenbräukunst a legfontosabb zürichi kortárs művészeti intézményeknek (*Kunsthalle*, *Migros Kortárs Művészeti Múzeum*, *Haus & Wirth Galéria*) ad otthont, maga is a kortárs művészet történetének fontos részét képezi. A történeti kiállítás installációja (egy építési állványzatra emlékeztető szerkezet) viszont azt sugallja, hogy ez a történet folyamatosan alakul. *Tarkovszkij Solaris*ának (1972) képei indítják a kiállítást, pásztorok és asztronauták, az emberiség történetének legrégebbi és legújabb foglalkozásai.

August Sander német embertípusai, *Duane Hanson* ebédszünetet tartó építőmunkásai vezetnek a látogatót az egyes foglalkozásokat képviselő figurák között a művészvilág különböző típusaiig, a művészválas különböző módjaiig, az önbrázolás és önpromóció (Nagy Kriszta X-T plakátfala) kérdéséig, a „művész nélküli művészet”, a számítógépes szoftverek öngerjesztő lehetőségeiig.

Nagyon kifinomult világ ez már, nehezen követhető a különbségtételek, a filozófiai és technikai háttér változásai, és egyébként is fárszatók az egyes művek melletti magyarázó szövegek, amelyek kontextusba helyezik ugyan az alkotásokat, csak éppen arról terelik el a figyelmet, hogy sok minden másról is szól(hat)nak, mint amit az aktualizáló szöveg kiemel. Így hát a Löwenbräukunstanból távozóban nem árt egy pillantást vetni a kaliforniai *Mike Bouchet* monumentális szobrára (installációjára), amelynek megalkotásához a 400 ezer zürichi polgár közül mindenki hozzájárult, aki 2016. március 24-én a vécét használta. A nyolcvantonnás mű ugyanis emberi ürülékből áll úgy, ahogyan az a helyi ülepítőműben lerakódott, majd miután kiszáradt, a művész asszisztensei segítségével szabályos tömbökre vagdosta, és a kiállítóterembe hurcolta. Az állandó kiállítás másik helyszínén, a *Helmhaus* földszintjén újabb sokszerű hatás éri az érkezőt: a spanyol *Santiago Sierra* a zürichi biztonsági tanácsadóval, *Marcel Hirschivel* együttműködve homokzsákokkal rakta tele az épület árkádjait, mintegy azt a háborús helyzetet modellálva, amely a világ számos pontján kialakult. Mi a sorsa ebben a helyzetben az emberiség örök értékeinek, a vallásnak, a hitnek? – kérdezi a *Helmhaus*szal egybeépült *Wasserkirch*ébe készített nagyszabású, *Örök kert* című installációjával az orosz *Jevgenyij Antufjev* (s kérdezik nem mellesleg *Augusto Giacometti* 1942-es, az emberi sors fázisait megörökítő üvegablakai). Mit tehet ebben a helyzetben a kortárs alkotó? – teszik fel minden bizonnyal a kérdést azok a művészek, akik a *Cabaret Voltaire*-ban létrehozott művészcéhben időről időre performanszokat mutatnak be a *Manifesta 11* nyitvatartása alatt. Mit tesznek az emberek a pénzért, a foglalkozásukért és önmagukért? A *Manifesta 11* által feltett kérdések a történelem és a jelen ellentmondásai tükrében különös fénytörésbe kerülnek.

MARLATT MEGAN:
The Big Head Brigade
és Megan Marlatt
HUNGART © 2016

A cikk a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készült.